

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ђујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

РОМАНСКИ УТИЦАЈИ НА СТАРОСРПСКУ СИНТАКСУ*

У овом раду разматрају се контекстуални моменти који су доводили до романских утицаја на профилисање старосрпске говорне и писане синтаксе. На старосрпску говорну синтаксу могао је утицати говорни романитет влашког, далматског те италијанског типа. На конституисање старосрпске писане синтаксе – поред говорног романикета – ваља рачунати с утицајем латинског и италијанског језика с обзиром на то да је српски језик, тј. *lingua serviana* своју писменост изграђивао у контексту преплитања два културна круга, и то већинског круга *Pax Slavia Orthodoxa* и мањинског *Pax Romana Catholica*. Штокавци католици, без обзира на своју етничку свест, припадали су културном кругу *Pax Romana Catholica*, чије су језичке утицаје ширили кроз преписку са својим иноверним истојезичницима и на писменост православног Српства.

Кључне речи: старосрпски језик, латински језик, романски супстрат, диглосија, синтакса.

§ 1. Многе појаве у сфери старосрпске хипотаксе, донекле и у сфери синтаксе падежа, непознате словенском северу, у србистици су препознаване као последице балканских језичких интерфе-

---

* Овај рад настао је у оквиру пројекта *Историја српског језика*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

ренција, а пре свега као резултат деловања романског супстрата и адстрата, и то понајвише захваљујући управо Ирени Грицкат, којој је овај број њеног и нашег *Јужнословенског филолога* и посвећен. Потпун инвентар ових појава није сачињен, што је и разумљиво будући да се старосрпска синтакса – мада утемељена бар у сфери падежне проблематике већ Даничићевом *Србском синтаксом* из 1858. године – почиње системски истраживати, па и сагледавати у словенском и(ли) несловенском контексту тек од друге половине XX века (М. Ивић 1954; Грицкат 1972, 1975). Без системског приступа, који би се ослонио бар на доследно примењен структурални и компаративни метод лингвистичких истраживања, генетски статус језичких појава напросто не може ни бити комплексно сагледан пошто многе појаве остају изван парцијално оријентисаних интересовања.

Док је инвентарисање потенцијалних романизама у старосрпској синтакси условљено системским описом старосрпске синтаксичке структуре као целине, сагледавање праваца деловања романских синтаксичких модела на старосрпску синтаксу представља мање-више проблем екстерне историје српског језика, то јест историје контекста у коме је (старо)српска синтакса стасавала. Овим радом ваљало би управо скренути пажњу на кључне контекстуалне моменте који су довели до романских утицаја у профилисању старосрпске синтаксе, те на типове синтаксичких појава који су настајали под романским утицајем.

§ 2. Граница између латинске и грчке говорне зоне, по налазима К. Лиречека и П. Скока – на које се позива И. Поповић (1960: 49) – протезала се од ушћа Дрима у Јадранско море, старом границом између античке Дарданије (тј. Горње Мезије) и Македоније, затим границом између Доње Мезије и Тракије (тј. планинским венцем Хемуса) до црноморског приморја, при чему је латинском језику принадао простор северно од ове линије, а грчком територија јужно од ње. Српски језички простор био је, у том смислу, практично цео у латинској, односно романској сфери утицаја.

У време пре појаве првих писаних споменика старосрпски језик могао је трпети говорне утицаје приморског балканског романиста, тј. јужнодалматских дијалеката, који се развијају из вулгате на бази илирског супстрата, и континенталног балканског рома-

нитета, тј. влашких дијалеката, који настају модификацијом вулгате под притиском трачког супстрата (уп. МУЉАЌИЋ 1962: 337–338). Појавом писмености старосрпски писани дискурс морао је доћи под утицај латинског језика и венецијанског дијалекта италијанског језика на којима се водила врло жива преписка у приморским градовима српске средњовековне државе као и у њеном непосредном суседству, пре свега у Дубровнику, који није припадао српској држави, али кроз који је – будући да је био окружен српском територијом и за њу везан трговачким интересима – „пролазио лавовски део спољне трговине Србије“ (П. ИВИЋ 2001: 279). То практично значи да су у старосрпску говорну синтаксу могли продирати синтаксички модели из влашке, односно далматске, а потом и из италијанске говорне синтаксе, док су у старосрпску писану синтаксу улазили пре свега синтаксички обрасци из латинске и италијанске синтаксе, а посредно преко српске говорне синтаксе и усвојени модели из романског (далматског, односно влашког) говорног супстрата. Домете романских утицаја на старосрпску писану синтаксу могуће је сагледавати само на основу писаних споменика, док се романски утицаји на старосрпску говорну синтаксу процењују на основу синтаксичких образаца у српским дијалектима.

§ 3. Говорни утицаји преносе се, у начелу, на два начина, и то преко примарних говорника суперстратског језика примаоца и преко секундарних говорника који напуштају донаторски, супстратски језик усвајајући нови језички идиом. Примарни говорник језика примаоца може реаговати на супстратске „синтаксичке притиске“, али будући да он поседује и кодну и комуникацијску компетенцију (уп. RADOVAHOVIĆ 1997: 111), односно мање или више „густе нормативне језичке филтере“, овако уведена померања у језику примаоцу биће врло одмерена и поступна. Секундарни говорник у новоусвојени језик уноси, међутим, и површинске и дубинске структуре свог примарног, донаторског језика будући да тек изграђује нову кодну-комуникацијску компетенцију, што у језику примаоцу може оставити далекосежног трага. Управо језичко асимиловање инојезичника доноси најкрупнија померања у систему језика примаоца, тако да је и профил говорног утицаја много очигледнији када се структура датог језичког идиома, у овом случају старосрпског, посматра код секундарних носилаца, дакле, његових романских

говорника, који су тај идиом усвајали на бази одговарајућег романског супстрата као донаторског језика.¹

О модификацији ендогене словенске синтаксе у старосрпском говорном језику у контакту с балканским говорним романитетом тешко је рећи било шта поуздано што би излазило из домена претпоставке, а што би било новина у односу на досадашња балканолошки усмерена истраживања српског дијалекатског простора (уп., на пример, Соболев 1988, 1991а, 1991б; Милорадовић 2003), и то зато што низу егзогених језичких факата регистрованих у живим народним говорима напросто „није био дозвољен приступ у писању реч“ (Грицкат 1975: 39), а када су неки од тих факата и успевали пробити баријеру писаног дискурса, није сасвим јасно да ли су они импортовани из говорног језика или су у старосрпски текст унети директним калкирањем романске књишке конструкције. Екстремни примери старосрпских текстова који су настајали у случајевима када адресант, односно писар (као адресантски заступник) није поседовао кодну и(ли) комуникацијску компетенцију за креирање текста, те у том смислу ни кодно-комуникацијске филтере који би онемогућили продор евентуалних егзогених говорних конструкција у писану синтаксу изразито су ретки.

Домет модификације старосрпског језика у процесу његовог усвајања у романској говорној средини, те – у вези с тим – и механизам деловања романског говорног супстрата на старосрпски синтаксички систем може се наслутити на основу језичких грешака у старосрпским ћирилским текстовима које је средином XIII века написао дубровачки презвитер Паскал (уп. Ивић–Јерко-

¹ Смена два језичка идиома (супстратског суперстратским) представља дуг процес који подразумева вишегенерацијски контакт, а који се може кретати у распону од спорадичног лексичког посуђивања, преко посуђивања граматичких структура, те у вези с тим преко структуралних модификација и супстратског и суперстратског језика до смрти супстратског и ширења суперстратског идиома (уп. THOMASON–KAUFMAN 1988: 50). Интензитет модификација ендогене структуре суперстратског идиома условљен је, пре свега, снагом супстратског притиска који је на различитим подручјима могао бити различитог интензитета. Ваља, при том, имати у виду да се међујезички говорни контакти одржавају пре свега на дијалекатском, а знатно ређе на општејезичком плану, што је у случају србизације балканског романикета посебно битно (уп. JOSEPH 2001: 24).

вић 1981: 3–5, 11). Језичка ситуација у Дубровнику у време појаве поменутих списа на српском језику била је врло сложена. Наиме, као део културног круга *Pax Romana Catholica*, примарно романски Дубровник развија функционалну полиглосију коју уз латински језик, као језик свеопште писмености, те разговорни далматски језик у рагузејској дијалекатској варијанти, од почетка XIII века чини и млетачка варијанта италијанског језика. У време млетачке врховне власти од 1205. до 1358. године у Дубровнику се интензивно усваја и језик српског залеђа, а чини се да је управо венецијанска врховна власт убрзала језичку србизацију града, тако да је средином XV века рагузејску варијанту далматског језика говорила само властела и то на већима и на суду (Мулачић 1962: 346).²

Оно што се уочава као морфосинтаксичка доминанта у Паскаловим српским текстовима, а што је несумњив одраз романског говорног супстрата јесте анализација падежног система која се испољава кроз учесталу замену локатива, инструментала, те генитива именица у предлошко-падежним конструкцијама номинативно-акузативном изоформом, односно облицима акузатива или номинатива: да не чинѝ пристанище ѝ дѣбровѝникѝ (1249, № 18.9),³ доколе ѡни стоѝ подѝ столѝ · дѣбровѝникѝ (1247, № 18.24), да си нѣмаѝ понти краннанѝ пакостити некомаѝ венѝ ѡ|дѝ кнезѝтво дѣбровѝнѝко (1249, № 18.9), да ви стоѝ ... ѝ вѝсакѝ правѝдѝ (1240, № 13.12), придохѝ ѝ дѣбровѝникѝ · поставити вѣѝнни мирѝ ... сѝ своѝ ѡпѝкни дѣбровѝнѝка (1247, № 18.3),

² Ограничавајући дубровачку поморску трговину, Венеција несвесно интензивира копнену трговину Рагузејаца са српским залеђем, што подстиче двојезичност, те мешање становништва. И. Синдик (1926: 89–100) подвлачи да је управо жена била спона посредством које је дубровачко залеђе поступно језички асимиловало један примарно романски град, закључујући да је мешање словенског и романског елемента почело већ у X веку, да би крајем XIII века словенски елемент надвладао. Ради илустрације може се поменути да је дубровачки властелин Барбо Крусић (Barbius de Crossio) 1253. године склопио брак с Вукосавом, унуком „великославног кнеза Мирослава“, брата Немањина. Ове појаве биле су изгледа сасвим уобичајене током XIII века, што се сасвим јасно види из чињенице да је преко 60% женских имена забележених током овог века у Дубровнику словенског порекла (уп. Синдик 1926: 91).

³ Примери из старосрпских повеља и писама наводе се према монографијама о старосрпским падежним системима и старосрпској зависној реченици (Павловић 2006; 2009), у оквиру којих је дат и регистар извора, те разрешење регистарских сигнала.

ДЕ НИ ЗА НАШЕГА СВЕТА . НИ ЗА СВЕТА ѿ|д|ѣ ѿпъкънна градъска . владѣицнрь не пленоваа твою зѣ|л|ѣ (1238–1240, № 12.9).

Радило се, очигледно, о модификацији српског, односно словенског падежног система у процесу његовог усвајања у једној примарно романској говорној заједници са стабилизovanом аналитичком деклинацијом, каква се затиче у савременим романским језицима, али и у српским говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне. Управо на основу примера аналитичности из Паскалових старосрпских списа – са југозапада српског језичког простора – може се наслутити механизам стабиловања аналитичке деклинације на српском југоистоку. И у једном и у другом случају аналитизација као морфосинтаксичка појава била је мотивисана романским говорним супстратом, и то на југозападу далматским, а на југоистоку превасходно влашким (уп. П. Ивић 2001: 27–32).⁴ Појава је у говорном романитету по свој прилици била иницирана синтаксичким пребацавањем перцептивно докучиве семантичке опозиције *индирективности* ~ *адлајивности* са падежа на предикат, што је захватило још познoлатинске текстове (уп. Skubic 1990: 127). Наиме, тамо где је предлог био динамички неутралан – будући комбинабилан и с падежом места и с падежом правца – идентификатор динамичности постаје глагол у позицији управног предиката, док падежни облик у том смислу постаје ирелевантна категорија. У надметању сада функционално неспецификованих форми акузатива, с једне стране, те инструментала и локатива, с друге стране, акузатив као виталнија форма објекта побеђује. Овакве промене у систему падежа за исказивање перцептивно докучивих просторних односа врло брзо су се процесом метафоризације преносиле и у друге перцептивно недокучиве детерминативне категорије времена, начина, узрока, намере, услова, допусности и сл. Крњење деклинационе парадигме уклапало се, очигледно, у опште развојне тенденције својствене индоевроп-

⁴ Развој аналитизма у бугарском и македонском језику, по А. Ј. Русакову (2007: 81), може бити последица „перехода части 'влахов' на болгарский язык“ од IX до XIV века, што је сасвим разумљиво ако се има у виду нагаз А. Б. Черњака (1998: 195), по коме је друга етапа етногенезе Бугара заправо „асимилиација ромсев, главним образом влахов, на територији диоцезов Фракија (до Страндџы) и Дакија“.

ском језичком простору, а реализацији ових тенденција посебно су погодовали миксоглотски процеси.⁵

Сталним притиском српског говорног залеђа првобитна, непревела аналитичност, која се и на истоку српског језичког простора може пратити у споменицима од XIV века,⁶ модификује се у рагузејској говорној средини, и то тако што се преко прелазног развојног стадијума кога одликује познавања свих седам српских падежа, али и непознавање синтаксичких правила о дистрибуцији падежа правца и падежа места, долази до конзервативног падежног система кога одликује формално разликовање семантичке опозиције *индирективности* ~ *адлативности*. Прелазни стадијум, који одликује и савремене српске говоре зетско-сјеничког и косовско-ресавског дијалекта, сасвим је евидентан у старосрпским списима који су настали у Дубровнику крајем XIV и током XV века: не пристон тѣхъ ѣ сѣторинѣ соль прода|в|тъ (1397, № 256.16), а ѡста ѣ нашъ коуѣнъ ѡ|д| реченога записа двне тисѣке и ѣ. сать (1438, № 613.18). Савремени дубровачки говор у погледу формалног разликовања семантичке опозиције *индирективности* ~ *адлативности* не разликује се од свог херцеговачког залеђа, који је и профилисао србизацију рагузејског говорног романитета.⁷ Старосрпски тексто-

⁵ Е. В. Перехвалска (1986: 175) сматра да интензивни језички контакти по правилу резултирају „прагматичким кодом“ кога, између осталог, карактерише управо одсуство флективне морфологије. Прагматички код уочава се код деце која усвајају матерњи језик, али и код особа које нису довољно овладале другим језиком, те у такозваним пиџинским језицима који функционишу „как совокупность 'лексических обломков', организованных самым примитивным из способов, при котором возможна передача сообщения, разумеется, при опоре на актуальную для говорящих ситуацию“.

⁶ Уп. сѣно да се не оузнаа лю|д|мь оу монастырь (Нем. 1313–1318, № 56.466), и да не|с| тази цркъвѣ въ ѡбласть сѣиѣ бѣѣ хилаан|дарьскиѣ (Нем. 1336, № 81.25), да га да|с| оутрѣ на ѡбѣдѣ (Душанов законик 1425–1450, № 121Б.219v), ере кѣ гнѣ кра|л| |ѣтрьски| пр|ѣ|минѣ|л| сеган света |ѣ прагы| (Бранк. 1457, № 676.17).

⁷ У погледу стања падежног система, процес усвајања српског језика у примарно романском Дубровнику иде, дакле, од непревредог аналитизма преко падежног система у коме су падеж правца и падеж места у конкурентском односу (синтагматски заменивих категорија) до конзервативног падежног система у коме су падеж правца и падеж места у комплементном односу (синтагматски незамењивих категорија), што је обрнути смер у односу на романску дијахронију. Наиме, романски падежни систем развија се од класичног

ви настајали у Дубровнику током средњег века откривају, дакле, фазе усвајања српског падежног система у романској говорној средини, али и притиске које је словенска синтаксичка структура старо-српског језика трпела у процесу апсорбовања балканског говорног романитета.

§ 4. Мада је говорни језик примарни генератор језичких структура, у оквиру писаног дискурса – који настаје пажљивим промишљањем реченичне структуре и редиговањем написаног – развијају се комплексни синтаксички модели, чији развој у говорној синтакси онемогућава динамика говорног процеса. Тиме се писана синтакса нужно усложњава и удаљава од спонтане говорне синтаксе (уп. Грицкат 1975: 65).

Развој старосрпске писане синтаксе тесно је везан за развој српске средњовековне државе и њених административних потреба, на шта недвосмислено упућује и чињеница да је старосрпски језик у домену писмености све до пада српских средњовековних држава под Турке био функционално ограничен управо на административни дискурс. Пошто језичке поруке настајале у овом сегменту јавне језичке комуникације „имају изузетно велику перлокуцијску моћ која је у складу с њиховом илокуцијском снагом“ (ŠKILJAN 1998: 89), писар оваквих порука морао је овладати одговарајућом функционалностилском компетенцијом, која му је омогућавала да сачини конзистентан, прагматички ваљан текст као гарант реализовања адресантске пословно-правне интенције, те одговарајуће пословно-правне реакције адресата. Оваква функција текста подразумева употребу шаблонских језичких образаца, који су индикатор веродостојности језичке поруке.

Везивањем пословно-правне поруке за шаблонски образац настају пословно-правни жанрови као гаранти успешне комуника-

---

латинског, кога карактерише разликовање акузатива и аблатива (аналогно разликовању акузатива, с једне стране, и предлошког инструментала и локатива, с друге стране, у северозападним српским говорима херцеговачко-крајишког и шумадијско-војвођанског типа), преко вулгарног латинског, који карактерише неразликовање акузатива и аблатива (аналогно неразликовању акузатива, с једне стране, и предлошког инструментала и локатива, с друге стране, у централним српским говорима зетско-сјеничког и косовско-ресавског типа), до савремених романских система које карактерише аналитизам (врло близак оном у југоисточним српским говорима призренско-тимочког типа).

ције, али и као носиоци имплицитне језичке норме који контролишу говорну стихију. Овакви језички одливци не могу настати у разговорном дискурсу, те друштва која се почињу државно обликовати морају формирати онај сегмент јавне језичке комуникације преко кога држава и(ли) њени експоненти комуницирају с појединцима и(ли) колективитетима у својој надлежности. У том поступку говорна заједница – државно организована под притиском надмоћнијих суседних култура – по правилу преузима већ стабилизоване и прагматички афирмисане језичке обрасце културно супериорније администрације. Уколико у креирању жанра, као мање-више шаблонизованог језичког обрасца, учествују и језички формулари као вербални експоненти одговарајућег културно-цивилизацијског круга – што је био случај са старосрпским пословно-правним актима, на пример – онда жанр иступа и као трансмисија страних језичких утицаја, што посебно долази до изражаја у оним сегментима језичког система који немају погодан развојни контекст у домену говорног дискурса.⁸

Ако се имају у виду чињенице да су међу првим писаним споменицима на српском језику управо ћирилички потписи српских владара (жупана Стефана и кнеза Мирослава) на латински писаним повељама Дубровнику (уп. Ивић–Јерковић 1981: 3), као и да је „оригинални текст старије српске повеље, то јест уговора од г. 1189. босанског бана Кулина с Дубровником писан латински у дубровачкој канцеларији“ (РЕШЕТАР 1936: 3), могао би се наслутити интензитет контаката које је српска писменост у зачетку морала имати с епистоларном традицијом Запада.⁹ У србистици

---

⁸ Познато је, на пример, да се старословенска хипотакса обликује под интензивним грчким утицајем (уп. ВАУЕР 1972: 52–54, Грковић–Мејџор 2007: 148–149), док су неки старочешки сложени реченични модели настајали управо по узору на одговарајуће латинске синтаксичке структуре (уп. ВАУЕР 1972: 60–64). Да утицај културно супериорнијег језика на сложене синтаксичке моделе оног инфериорнијег није словенска особеност недвосмислено потврђује турски језик чији су везници већином речи персијског и арапског порекла (Соколов 1977: 24–29).

⁹ У складу са средњовековним културним контекстом у којем су чак и владари могли бити неписмени, те у том смислу посредно укључивани у јавну језичку комуникацију, централни проблем средњовековне реторике постаје вештина језичког посредовања, вештина састављања писама, тј. *ars dictaminis*.

овај аспект језичког утицаја, нажалост, није осветљен. Наиме, сагледавање феномена средњовековне диглосије у српској култури мање-више је ограничавано на релацију *српски народни ~ српскословенски језички идиом*, док је релација *српски народни ~ латински (евенџуално италијански) језички идиом* заобилажена, пошто је била доминантна првенствено у писаној традицији штокаваца католика, мада су њени одједи кроз преписку иновernih истојезичника морали продирати и у (световну) писменост православног Српства. Штокавци – као носиоци српског језика, независно од тога да ли су имали српску етничку свест или не – припадали су напросто двама културним круговима, и то већински кругу *Pax Slavia Orthodoxa* и мањински кругу *Pax Romana Catholica*. Та су се два културна круга на српском језичком простору преплитала и у културном и у језичком смислу, и то управо зато што је штокавштина, тј. *lingua serviana* – како су Дубровчани називали свој новоусвојени српски језик (уп. П. Ивић 1991: 207–222) – функционисала као „језички мост“ између двеју култура, упијајући утицаје и једне и друге.

§ 5. Романски супстратски и адстратски „притисци“ на старосрпску писану синтаксу могли су бити врло разнолики, али би се – према степену егзогености – могла условно издвојити четири типа утицаја: 1) ширење синтаксичко-семантичког капацитета постојеће синтаксичке јединице, 2) одржавање синтаксичке структуре и(ли) синтаксичке функције која је могла постојати, али која је системски маргинализована или потпуно угашена у говорном језику, 3) стварање нових синтаксичких јединица од домаћих језичких елемената калкирањем егзогених структура и 4) потпуно преузимање егзогене синтаксичке јединице без обзира на то да ли у датом систему постоји или не постоји ендогени синтаксички еквивалент.

1. Ширење синтаксичко-семантичког капацитета српске синтаксичке јединице на бази наслеђеног словенског потенцијала

Након састављања првог трактата из ове области (*Breviarium de dictamine*) у другој половини XI века (Mурџу 1974: 207), интересовање за *ars dictaminis* посредством цркве врло брзо се шири по образовним институцијама западне Европе, па вештина писања официјелних писама постаје неиспуствиви део реторичког образовања на Западу.

може се илустровати профилом старосрпске падежне конструкције *за + ак*. Ова конструкција на словенском југу, па и у старосрпском језику, има много шири синтаксичко-семантички капацитет него на словенском северу пре свега у узрочном семантичком пољу: *и за єгово оумолєнїє приложисмо господиноу и ѿцоу нашємоу романоу село бе-жаникє* (Бранк. 1365, Хил. 59.16), *тко ли би насє инакѡ ѡчиннає или за ласкѡмѡсть или за страхъ ... да смѡ проклетн и забездани живнєцъ бѣѡмъ* (Павл. 1423, Дубр. 599.32). Овакво стање образлагано је управо балканским језичким интерференцијама или прецизније утицајем романског *per, propter* (SEDLÁČEK 1990). Мада су се различита значења старосрпског акузатива с предлогом *за* могла развити метафоризацијом одговарајућег протоспацијалног значења, романски супстратски утицаји вероватно су подстицајно деловали на артикулисање постојећег синтаксичког потенцијала ове словенске конструкције.¹⁰

2. Одржавање синтаксичке структуре и(ли) синтаксичке функције која је вероватно некада постојала, али која у датом моменту није имала подршку говорног језика, могла би се илустровати конструкцијама акузатива с инфинитивом, те акузатива с партиципом (односно герундом) регистрованим у старосрпским текстовима током XVII века: *Како угледа кошичић ѿлуїїаїїи оїакљєн; угледа у њему дјєїєцє ѿлачући* (ЗМАЈЕВИЋ 1996: 57). Ове конструкције – и уколико су биле живо синтаксичко средство на словенском језичком простору (уп. ГРИЦКАТ 1975: 175) – из старосрпске говорне синтаксе нестају ширењем допунских реченица с везником *да* (уп. ПАВЛОВИЋ 2009: 87–98), односно раскидањем конгруенције активних партиципа и одговарајуће именице, те је њихово присуство у старосрпском тексту из XVII века по свему судећи подржано латинским књишким утицајем.

3. Стварање нових синтаксичких јединица од домаћих језичких елемената калкирањем егзогених структура потврђује, на пример, примарно несловенска конструкција инфинитива с предлогом *за*. Ова се конструкција у значењу намере развија ве-

¹⁰ Овај тип супстратског и адстратског утицаја на старосрпску синтаксу је најекспанзивнији, али и најтеже ухватљив будући да се његове последице увек могу системски објашњавати.

роватно под утицајем говорног и писаног романитета будући да су најстарији старосрпски примери регистровани управо на српском југозападу: и ми за згодити више реч|нѣмъ такои зчинисмо (Дубр. 1407, № 399.15), а за съхранн|т| главе и остало . имане како да не погннѣ вргоше з море нѣки дѣль трѣга (Дубр. 1412, № 451.6), зъпродавасмо оно зграде подѣ пѣтемъ, и неранжѣ и остало воѣе што се тѣи наше називаше за одькѣпннн|т| мннѣ (Паштровске исправе 1604, № 39), *За имаѣи ње књиѣе, ѡслоаше у речено ње мјесѣо Римљани (како свједочи Фенесѣла) ѡѣннестѣ ѡклицара* (ЗМАЈЕВИЋ 1996: 79). Ј. Седлачек (1990: 13) сматра да се предлог *за* у намерном значењу, дакле и у комбинацији с инфинитивом, с обзиром на опсег који има на јужнословенском простору у односу на северне словенске језике, шири по узору на поменуто романско *propter, per*. Поред спољног утицаја, међутим, у српском језику постојала је и унутрашња потреба за конструкцијом *за + инфинитив*. Како М. Ковачевић (1989: 73) истиче, „због пререстриктивних услова своје употребе – долази само уз глаголе кретања у предикату, а најчешће подразумијева и подударност с предикатом у погледу вршиоца радње – финални инфинитив није могао бити ни остати основна језичка јединица центра финалног поља“. У избору управо предлога *за* могла је послужити аналогија према протоспацијалном адлативном значењу падежне конструкције *за + ак.* која се намеће и као главни конкурент старом дативу намере.

4. Потпуно преузимање романских синтаксичких јединица није било својствено старосрпском језику, али не би требало сасвим искључивати ни овај, најекстремнији тип романског утицаја. Наиме, старосрпски везник *комъ* – будући везан за старосрпска пословноправна акта настала у Дубровнику, а непознат осталим словенским језицима (уп. КОРЕЉНЎ–ЅАUR–POLÁK 1980) – могао је настати управо као супстратски романски амалгам латинског временског *сѣт*, начинског *quomodo*, те полисемантичког романског *соте*: *комъ бѣде . з цѣнградѣ неговѣ мѣ|с|тѣ да чини понскати за твоѣ неѣѣ* (Дубр. 1403, № 331.10), *комъ би се твоѣ работа на насѣ зслоннѣ . ми внсмо зчиннн|л| колнко за нашѣ дѣшѣ* (Дубр. 1397, № 254.16). Скоково (1972: II/112) објашњење да се ради о прилошком инструменталу средњег рода „синг. праслов. упитног придјева“ **кѣ*, с обзиром на територијалну дистрибуцију овог везника, не звучи убедљиво.

Цитирана лиџераџура

- Божиф, Иван и Бранко Павифевић, Илија Синдик. *Пашџировске исџраве XVI–XVIII вијека*. Цетиње: Државни архив НР Црне Горе, 1959.
- Грицкат, Ирена. *Акџуелни језички и џлексџолошки џроблеми у сџарим срџским ћирилским сџоменицима*. Београд: Народна библиотека СР Србије, 1972.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. *Сџиси из исџоријске линџвистџике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- Змајевиф, Андрија. *Љеџоџис црковни. Том I*. Приредифо Мато Пижурица. Цетиње: Обод, 1996.
- Ивиф, Милка. *Значења срџскохрваџскоџ инсџруменџала и џихов развој. Синџаксичко-семанџичка сџудија*. Београд: САНУ, 1954.
- Ивиф, Павле и Вера Јерковић. *Правоџис срџскохрваџских ћирилских џовеља и џисама XII и XIII века*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 1981.
- Ивиф, Павле. *Изабрани оџледи II. Из исџорије срџскохрваџскоџ језика*. Ниш: Просвета, 1991.
- Ивиф, Павле. *Срџски народ и џеџов језик. Целокујна дела V*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- Ковачевиф, Милош. „Из проблематике развоја синтаксичких категорија: финалне конструкције у Доситејевоу језику.“ *Научни сасџанак слависџија у Вукове дане* књ. 19, св. 2 (1989): стр. 69–79.
- Милорадовић, Софија. *Уџоџреба џадежних облика у џовору Параћинскоџ Поморавља. Балканистџички и еџномиџрациони асџекџи*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2003.
- Павловић, Слободан. *Деџтерминаџивни џадежи у сџаросрџској џословноџравној џисменосџи*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Павловић, Слободан. *Сџаросрџска зависна реченица од XII до XV века*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- ПЕРЕХВАЛЬСКАЯ, Е. В. «Языковые контакты и ‘прагматический код’.» *Лингвистические исследования. Социальное и системное на различных уровнях языка*. Москва: Наука, 1986: с. 172–176.

- РЕШЕТАР, Милан. „Никша Звијездић, дубровачки српски канцелар XV вијека.“ *Глас СКА* књ. CLXIX (1936): стр. 167–209.
- РУСАКОВ, А. Ю. «Славянские языки на Балканах: Аспекты контактного взаимодействия.» *Арельное и генетическое в структуре славянских языков. Материалы круглого стола.* Ответственный редактор академик Вяч. Вс. Иванов. Москва: Российская академия наук – Институт славяноведения, 2007: с. 77–89.
- СИНДИК, Илија. „Дубровник и околина.“ *Српски етнографски зборник* књ. 38 (1926): стр. 1–249.
- СОБОЛЕВ, Андрей Н. „О некоторых инновационных процессах в сфере выражения пространственных значений в территориальных диалектах сербохорватского языка.“ *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* књ. XXXI, св. 1 (1988): стр. 46–77.
- СОБОЛЕВ, Андрей Н. „Категория падежа на периферии балканославянского ареала.“ *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* књ. XXXIV, св. 1 (1991а): стр. 93–139.
- СОБОЛЕВ, Андрей Н. «К истории утраты балканославянского склонения.» *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* књ. XXXIV, св. 2 (1991б): стр. 7–41.
- СОКОЛОВ, С. А. „Конъюнкционализация в турецком языке.“ *Советская тюркология* 2 (1977): с. 24–29.
- ЧЕРНЯК, А. Б. «Болгарски язык.» *Основы балканского языкознания. Языки балканского региона. Часть 2. Славянские языки.* Редакторы А. В. Деницкая, Н. И. Толстой. Санкт-Петербург: Наука, 1998: с. 189–206.

***

- BAUER, Jaroslav. *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skaldby.* Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972.
- КОРЕЧНÝ, František i Vladimír Šaur, Václav Polák. *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svezek 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia.* Praha: Československá akademie věd, 1980.
- MURPHY, James J. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance.* Berkeley: University of California Press, 1974.
- MULJAČIĆ, Žarko. „Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st.“ *Rad JAZU* knj. 327 (1962): стр. 237–380.

- POPOVIĆ, Ivan. *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Spisi iz kontekstualne lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1997.
- SEDLÁČEK, Jan. „K vývoji větného vyjádření kauzálního vztahu v serbocharvátštině.“ *Slavia* roč. 59, seš. 1 (1990): str. 11–21.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–IV*. Zagreb: JAZU, 1972.
- SKUBIC, Mitja. *Uvod u romansku lingvistiku. Udžbenik za predmet Istorija francuskog, španskog, italijanskog i rumunskog jezika*. Novi Sad: Institut za strane jezike, 1990.
- ŠKILJAN, Dubravko. *Javni jezik*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1998.
- THOMASON, Sarah Grey & Terrence Kaufman. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press, 1988.
- JOSEPH, Brian. “Is Balkan Comparative Syntax Possible?” *Comparative Syntax of Balkan Languages*. Editors María Luisa Rivero & Angela Ralli. Oxford: Oxford University Press, 2001: pp. 17–43.

Резюме

Слободан Павлович

РОМАНСКОЕ ВЛИЯНИЕ НА СТАРОСЕРБСКИЙ
СИНТАКСИС

В настоящей работе рассматриваются контекстуальные аспекты влияния романского субстрата и адстрата на старосербский синтаксис. На синтаксис старосербского разговорного языка могли влиять владские, далматинские и итальянские диалекты. На синтаксис старосербской письменности (кроме сербско-славянского языка и романского субстрата) оказали влияние латинский и итальянский языки, поскольку на территории распространения сербского языка пересекались две великие культуры: *Pax Slavia Orthodoxa* и *Pax Romana Catholica*. Синтаксическое влияние латинского и итальянского языков на старосербскую письменность осуществлялось прежде всего через западные образцы деловой переписки.